

ALEKSANDRA GAWEL

KONIUNKTURA W POLSKIM PRZEMYSŁE PRZETWÓRCZYM Z PERSPEKTYWY WAHAŃ GOSPODAREK WYSOKO ROZWIŃNIĘTYCH

WSTĘP

Gospodarka kapitalistyczna rozwija się nierównomiernie. Obrazujące ją wielkości charakteryzują się powtarzającymi się wahaniami. Okresy wzrostu aktywności gospodarczej przeplatają się z kryzysami.

Pierwsze kryzysy wystąpiły w Anglii, ojczyźnie rewolucji przemysłowej pod koniec XVIII w. Początkowo miały charakter lokalny, jednakże wkrótce rozprzestrzeniły się na inne kraje. Za pierwszy kryzys o zasięgu międzynarodowym historycy uważają ten z 1825 r., który wybuchł w Anglii i dość szybko objął swym zasięgiem kraje związane z Anglią wymianą handlową. Następny kryzys w 1837 r. wystąpił niemal równocześnie w Anglii, Stanach Zjednoczonych i Francji¹.

Około II połowy XIX w. badanie zmian poziomu aktywności ekonomicznej, czyli koniunktury gospodarczej, zaczęło wyodrębniać się jako samodzielna dyscyplina naukowa w ramach ogólnej teorii ekonomii. Francuski ekonomista J. C. Juglar, tradycyjnie uważany za "ojca" nauk o koniunkturze, opublikował w 1860 r. książkę *Les crises commerciales et leur retour periodique en France, en Angleterre et aux Etats - Unis (Kryzysy handlowe i ich nawrót periodyczny we Francji, w Anglii i w Stanach Zjednoczonych)*, gdzie jako pierwszy wskazał na periodyczny charakter tzw. kryzysów handlowych².

Dało to początek badaniom zmian koniunkturalnych.

Obecnie prace badaczy nad poznaniem zjawiska cyklu koniunkturalnego przebiegają dwutorowo. Część z nich zainteresowana jest poszukiwaniem zależności przyczynowo-skutkowych między zmianami wielkości poszczególnych agregatów gospodarczych. Natomiast druga grupa ekonomistów koncentruje się na empirycznej analizie szeregów czasowych.

Próby wyjaśniania przyczyn i skutków zmian w wielkościach ekonomicznych doprowadziły do powstania teorii cykli koniunkturalnych. W ramach tych teorii omówiono już wpływ prawdopodobnie wszystkich czynników, które mogłyby powodować wahania koniunkturalne³. W przekonaniu autorki przy obecnym stanie wiedzy można już niewiele nowego

¹ Por. *Ekonomia polityczna*, red. nauk. J. Lewandowski i W. B. Szytber, PWN, 1987, s. 336.

² Por. *Koniunktura gospodarcza*, red. nauk. Z. Kowalczyk, PWE, Warszawa 1982, ss. 34 - 35.

³ Omówienie teorii cyklu - por. m. in. A. Jakimowicz, *Analiza porównawcza teorii cyklu koniunkturalnego w ujęciu J. M. Keynesa i P. A. Samuelsona*, Wydawnictwo A. Marszałek, Toruń 1991 oraz B. Polszakiewicz, *Podstawowe prawidłowości cyklicznego rozwoju gospodarki kapitalistycznej*, PWN, Warszawa 1989.

wnieść do tych teorii i dalszy rozwój nauk o koniunkturze będzie podążał w kierunku poszukiwań empirycznych.

Aktualnie rozwijane są metody pozyskiwania danych, obrazujących stan gospodarki i udoskonala się sposoby ich przetwarzania.

Generalnie w celu opisanego gospodarki używa się obecnie danych ilościowych, uzyskanych przy pomocy tzw. rachunkowości społecznej oraz danych jakościowych, które powstają przy użyciu testu koniunkturalnego. Dane ilościowe są tworzone z oficjalnych, ilościowych informacji gospodarczych, przekazywanych przez podmioty ekonomiczne. Natomiast specyfika danych jakościowych polega na tym, że są wynikiem odpowiedzi udzielonych przez podmioty gospodarcze na pytania ankiety koniunkturalnej. Powstają one jako saldo odpowiedzi pozytywnych i negatywnych na pytania jakościowe dotyczące kierunku bieżących i przyszłych zmian poziomu aktywności gospodarczej.

Natomiast wśród sposobów przetwarzania danych, na potrzeby badań koniunktury stosuje się metody wskaźnikowe oraz metody statystyczno-ekonometryczne.

I. CHARAKTERYSTYKA WSPÓŁCZESNYCH WAHAŃ KONIUNKTURALNYCH

Badania charakteru współczesnych wahań koniunkturalnych pozwoliły wyodrębnić grupę cech ich budowy, która jest właściwa dla fluktuacji występujących po II wojnie światowej i różni je od wcześniej występujących wahań klasycznych.

Pierwszą różnicą w morfologii klasycznych i zmodyfikowanych cykli koniunkturalnych jest charakter punktów zwrotnych. W cyklach klasycznych zwroty następowały nagle i gwałtownie. Współcześnie, punkty zwrotne mają znacznie łagodniejszy przebieg. Zmiany obserwowane są przede wszystkim w dynamice tempa wzrostu wskaźników ekonomicznych. Zwroty nie obejmują jednocześnie wszystkich dziedzin życia gospodarczego, lecz przenoszą się w dłuższym okresie. Dlatego też coraz częściej mówi się o strefach zwrotnych, a nie o punktach.

Kolejną różnicą w klasycznych i współczesnych cyklach koniunkturalnych jest liczba faz. W cyklach sprzed II wojny światowej obserwowano cztery fazy, gdzie najczęściej w okresach wzrostowych i spadkowych występowały po dwie fazy. Kolejne fazy niskowe lub wzrostowe w jednym cyklu różniły się natężeniem zjawisk. Natomiast we współczesnych cyklach koniunkturalnych wyróżnia się dwie fazy. Współczesna faza wysokiej aktywności gospodarczej odpowiada klasycznym fazom ożywienia i rozkwitu, natomiast faza niskiej aktywności gospodarczej - fazom kryzysu i depresji.

Zmianie uległ również czas trwania poszczególnych faz i całego cyklu. Współcześnie czas ten znacznie się skrócił, a co za tym idzie, zwiększyła się częstotliwość wahań. Okres ekspansji wydłużył się, a recesji skrócił⁴. Od 1946 r. średnia faza spadkowa trwała tylko 11 miesięcy, a wzrostowa

⁴ Por. m. in. *Recycling old myths*, autor anonimowy, *The Economist*, 28.10.1995, s. 16, *Taking the business cycle's pulse*, autor anonimowy, *The Economist*, 28.10.95 r., s. 89.

50. Dla porównania, w latach 1919 - 1945 recesja trwała 18 miesięcy, a ekspansja 35, natomiast w latach 1854 - 1918 odpowiednio 22 i 27 miesięcy. Co oznacza, że w istocie recesja skróciła się o połowę, a ekspansja wydłużyła o około 85%.

Współczesny cykl koniunkturalny charakteryzuje się mniejszą amplitudą wahań ogólnego poziomu działalności gospodarczej⁵, a co za tym idzie spłaszczeniem cyklu. Następuje to przy obniżonym średnim poziomie bezrobocia. Objawia się to złagodzeniem i skróceniem kryzysów. W okresie powojennym przejawiają się one na ogół w nieznacznych spadkach lub tylko w zahamowaniach wzrostu dochodu narodowego. Doprowadziło to do zmiany określenia. Zamiast mówić o kryzysie współcześnie używa się pojęcia recesji, która lepiej oddaje istotę tej fazy zmodyfikowanego cyklu.

Współcześnie znacznemu zmniejszeniu uległa też intensywność wahań w trakcie trwania poszczególnych faz. Oznacza to, że obecny cykl koniunkturalny ma łagodniejszy przebieg i zapewnia bardziej stabilne warunki ekonomiczne.

Tabela 1

Budowa i cechy morfologiczne współczesnych i klasycznych cykli koniunkturalnych

Budowa i cechy morfologiczne cyklu	Cykl współczesny	Cykl klasyczny
I. Budowa cyklu	cykl dwufazowy: - faza wysokiej aktywności gospodarczej, - faza niskiej aktywności gospodarczej	cykl czterofazowy: - faza ożywienia, - faza rozkwitu, - faza kryzysu, - faza depresji
II. Cechy morfolog. 1. Charakter punktów zwrotnych	punkty zwrotne łagodne (strefy zwrotne)	punkty zwrotne gwałtowne, ostre
2. Długość: - fazy wzrostowej - fazy spadkowej - cyklu	2 - 3 lat 1,5 - 2 lat 3,5 - 5 lat	4 - 6 lat 4 - 6 lat 8 - 12 lat
3. Częstotliwość	wysoka	niska
4. Amplituda: - faz - cyklu	amplituda fazy wzrostowej wyższa niż fazy spadkowej, dodatnia, rosnąca	amplituda faz wzrost. zbliżona do faz spadkowych, bliska zeru
5. Intensywność	niska	wysoka
6. Charakter przebiegu	asymetryczny	asymetryczny
7. Struktura: - czasowa - przedmiotowa	stosunkowo krótkie okresy opóźnień i wyprzedzeń, zależności złożone, o dużej liczbie zmiennych	stosunkowo długie okresy opóźnień i wyprzedzeń, zależności proste, o małej liczbie zmiennych

Źródło: R. Barczyk, Z. Kowalczyk, *Metody badania koniunktury gospodarczej*, PWN, Warszawa-Poznań 1993, s. 29.

⁵ Por. *Ekonomia polityczna*, red. nauk. J. Lewandowski, W. B. Szyber, op. cit., s. 338.

Jedyną cechą wspólną klasycznych i współczesnych cykli koniunkturalnych jest ich asymetryczny przebieg.

Zmieniła się natomiast struktura wahań. W cyklach klasycznych struktura czasowa odznaczała się stosunkowo długimi okresami opóźnień i wyprzedzeń, a struktura przedmiotowa - prostymi zależnościami o małej liczbie zmiennych. Tymczasem dla współczesnego cyklu charakterystyczne są krótkie okresy opóźnień i wyprzedzeń oraz złożone zależności o dużej liczbie zmiennych.

W Polsce w warunkach gospodarki centralnie zarządzanej mówienie o koniunkturze i jej badanie było niepopularne. Tylko nieliczne ośrodki naukowe prowadziły badania w tym zakresie. Tymczasem w okresie zmian strukturalnych i coraz bardziej niestabilnych warunków gospodarowania zapotrzebowanie na taką analizę wzrasta. Wynika to zarówno ze względów teoretycznych, mających na celu określenie charakteru gospodarki okresu transformacji ustrojowej, jak i praktycznych, zmierzających do stworzenia podstaw polityki stabilizacyjnej.

Rodzą się zatem rozmaite pytania, czy w okresie zmian strukturalnych w polskiej gospodarce występują wahania o charakterze koniunkturalnym? Jak je badać, prognozować i w jaki sposób wykorzystać w polityce antycyklicznej? Powstaje również problem, jakie dane mogą być użyte w tych badaniach?

W odpowiedzi na powyższe problemy podjęto próbę analizy mezoekonomicznych oscylacji koniunkturalnych na przykładzie przemysłu przetwórczego w oparciu o dane jakościowe.

Jej głównym celem jest identyfikacja i ocena cech charakterystycznych wahań koniunkturalnych. W Polsce były już prowadzone prace nad oceną całości gospodarki, lecz prowadzono je na podstawie danych ilościowych⁶. W związku z tym dodatkowym celem badania było poszukiwanie alternatywnych sposobów analizy koniunkturalnej przy użyciu danych jakościowych otrzymanych metodą testu koniunkturalnego.

II. ISTOTA I ZNACZENIE POZNAWCZE METODY TESTU KONIUNKTURALNEGO

Dane jakościowe testu koniunkturalnego, wykorzystane w prezentowanym badaniu, są tworzone na podstawie odpowiedzi uzyskanych od przedsiębiorstw na regularnie wysyланą ankietę koniunkturalną⁷. Pozwalają one zatem prześledzić, jak podmioty gospodarcze oceniają swoją bieżącą sytuację i kierunki przyszłych zmian wielkości ekonomicznych.

⁶ Por. badania I. Kudryckiej, *Metody badania koniunktury na podstawie szeregów czasowych*, Ekonomista, kwiecień 1995 r. oraz J. Buga, T. Kuszewski, *Badanie zależności między wybranymi kategoriami makroekonomicznymi*, Instytut Rozwoju i Studiów Strategicznych, Warszawa 1993.

⁷ Szerszy opis metodologii zbierania i przetwarzania danych przy użyciu ankiety koniunkturalnej por. R. Barczyk, A. Gaca, I. Zagoździńska, *Badanie koniunktury*, GUS, Warszawa 1994.

Przesłanką merytoryczną metody testu koniunkturalnego⁸ jest założenie, że krótkookresowe wahania poziomu aktywności gospodarczej zależą nie tylko od czynników obiektywnych, ale również od subiektywnych oczekiwań i zachowań producentów i konsumentów.

Ankieta koniunkturalna stosowana w Polsce jest ankietą podmiotową. Zawiera przede wszystkim pytania jakościowe, czyli takie, które pytają o kierunki bieżących lub przewidywanych zmian w różnych aspektach życia gospodarczego. Nie wymagają one natomiast podawania żadnych wielkości liczbowych. Dla ułatwienia odpowiedzi respondentom oraz późniejszego przetwarzania wyników, podaje się sugerowane odpowiedzi.

Nieliczne pytania o charakterze ilościowym są zadawane po to, aby, móc ważyć wyniki oraz oszacowywać prognozowane zmiany niektórych wielkości.

Po zebraniu odpowiedzi na ankiety konstruowane są wskaźniki koniunktury. Oblicza się je jako różnicę procentowego udziału odpowiedzi pozytywnych i negatywnych na określone pytania ankiety. Powstaje w ten sposób tzw. saldo odpowiedzi, które wskazuje na bezwzględne dysproporcje między odpowiedziami pozytywnymi i negatywnymi. Należy pamiętać, że przy tworzeniu wskaźników testu koniunkturalnego nie uwzględnia się odpowiedzi neutralnych. Przy interpretowaniu wyników należy mieć to na uwadze, gdyż średni odsetek odpowiedzi neutralnych waha się z reguły w granicach od 30% do 40%⁹, a wyniki te nie mają wpływu na wysokość określonego salda.

Sposób tworzenia wskaźników determinuje wartości przyjmowane przez dany wskaźnik. Może on bowiem przyjmować wartości w przedziale od (- 100) do (+ 100). Jeżeli przykładowo indeks popyt krajowy i z a g r a n i c z n y w określonym czasie przyjąłby wartość (25), należałoby rozumieć, że o 25% więcej respondentów uważa, że nastąpił wzrost popytu niż jego spadek.

Budowanym w ten sposób wskaźnikom testu koniunkturalnego przypisuje się tak zalety, jak i wady.

Wśród grupy zalet natury technicznej wymienia się mniejszą zbiorowość niż w badaniach ilościowych. Badaniom ilościowym poddaje się całą populację, natomiast jakościowym próbę około 10 - 15% zbiorowości. Uważa się również, że łatwość odpowiedzi zmniejsza koszt badania, dlatego że jest ono mniej pracochłonne i krótsze w realizacji. Wyniki badań testu koniunkturalnego otrzymuje się na około 2 do 3 tygodni przed danymi z tradycyjnej statystyki ilościowej. Podkreśla się również ich regularność i rytmiczność.

⁸ Por. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska, *Test koniunkturalny - metoda formułowania krótkookresowych prognoz gospodarczych*, Gospodarka Narodowa, wrzesień 1991.

⁹ Por. M. Dytmar, M. Jerczyńska, *Odpowiedzi jednostek handlowych a jakość badań koniunktury*, Wiadomości Statystyczne, wrzesień 1996, s. 40.

¹⁰ Por. A. Gaca, I. Zagoździńska, *Statystyczne badanie koniunktury*, Wiadomości Statystyczne, luty 1994, ss. 1-8.

¹¹ Por. Z. Matkowski, *Metody diagnozowania i prognozowania koniunktur*, Instytut Koniunktur i Cen Handlu Zagranicznego, Warszawa 1993, s. 84.

Dość powszechnie uważa się, że wskaźniki jakościowe uzyskane metodą testu koniunkturalnego mają dużo walorów poznawczych.

Wynika to z kilku przyczyn¹². Po pierwsze, wskaźnik syntetyczny ogólny klimat koniunkturalny ma charakter wyprzedzający w stosunku do rzeczywistego kształtowania się sytuacji gospodarczej, co jest szczególnie istotne przy kształtowaniu polityki antycyklicznej państwa. Po drugie, indeksy jakościowe są bardzo wrażliwe, co pozwala na łatwe identyfikowanie i analizowanie cykli koniunkturalnych, a także na budowanie relatywnie poprawnych prognoz średnio- i krótko-okresowych.

Podkreśla się również¹³, że szerokie możliwości interpretacji zjawisk ekonomicznych przy zastosowaniu testu koniunkturalnego wynikają z tego, że uzyskuje się dzięki niemu szerokie informacje zarówno o charakterze ogólnym, jak i bardziej szczegółowym. Dzięki temu można badać ogólne warunki gospodarowania i tzw. otoczenie ekonomiczne przedsiębiorstw.

Test koniunkturalny jako metoda badania koniunktury ma również swoje ograniczenia. Uważa się¹⁴, że wady tej metody wynikają z jej subiektywnego charakteru oraz wycinkowego zasięgu badań, gdyż nie uwzględnia się w nich na przykład obiegu pieniężnego czy sektora budżetowego. Ograniczeniem jest również wąski zakres informacji¹⁵, ponieważ aby nie zniechęcić respondentów na ogół ogranicza się ankietę do 10 - 20 pytań.

Test koniunkturalny jest zatem metodą badania i prognozowania koniunktury opartą na subiektywnych ocenach sytuacji i perspektyw rozwojowych. Daje bezpośrednie miary poziomu aktywności gospodarczej.

Dodatkowo jednak, dane jakościowe tworzone przy pomocy tej metody są wykorzystywane w dalszych analizach ekonomicznych. Podobnie jak indeksy ilościowe, mogą one być poddane procedurom statystyczno-ekonometrycznych. Dzięki temu używa się ich do identyfikacji wahań koniunkturalnych i oceny cech ich budowy. Wynika to z ich dużo większej wrażliwości na działanie czynników koniunkturalnych niż tradycyjnych indeksów ilościowych.

Wszystko to powoduje, że w literaturze przedmiotu można spotkać się z poglądami o szczególnie dużej użyteczności danych jakościowych do bieżącej oceny i prognozowania koniunktury w trakcie zmian strukturalnych w naszej gospodarce¹⁶.

Powyższe właściwości tego rodzaju wskaźników stanowiły inspirację do stworzenia koncepcji wyodrębnienia wahań koniunkturalnych i pomiaru

¹² Por. R. Barczyk, *Ilościowe i jakościowe wskaźniki współczesnych, ogólnogospodarczych cykli koniunkturalnych (na przykładzie gospodarki RFN)*, w: *Zagadnienia koniunktury gospodarczej*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Zeszyty Naukowe, Seria I, Zeszyt 158, Poznań 1988, s. 25, oraz W. H. Strigel, *Business Cycles Surveys: A New Quality in Economic Statistics*, w: *Analyzing Modern Business Cycles*, red. nauk. P. A. Klein, M. E. Sharpe, Inc, 1990, ss. 74 - 75.

¹³ Por. M. Kokocińska, W. Przybylska-Kapuścińska, *Prognozowanie koniunktury gospodarczej metodą testu koniunkturalnego*, Gospodarka Narodowa, luty 1994, s. 27.

¹⁴ Por. Z. Matkowski, *Metody diagnozowania ...*, op. cit., ss. 87 - 88.

¹⁵ Por. R. Barczyk, M. Rekowski, *Metoda testu koniunkturalnego i jej przydatność w gospodarce polskiej*, ZBSE GUS i PAN, Warszawa 1990, s. 32.

¹⁶ Por. ibidem oraz R. Barczyk, A. Gaca, I. Zagoździńska, *Badanie koniunktury*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1994.

ich cech morfologicznych na podstawie wskaźników jakościowych w polskim przemyśle przetwórczym.

III. PRZEMYSŁ A KONIUNKTURA OGÓLNOGOSPODARCZA

Wybór przemysłu przetwórczego jako podstawowego obszaru zainteresowań w ramach przedstawianego badania uzasadnia jego istotne znaczenie dla całokształtu warunków ekonomicznych, w tym przede wszystkim dla ogólnej koniunktury gospodarczej.

Znaczenie przemysłu w kształtowaniu się warunków koniunkturalnych kraju wynika z kilku powodów:

- przemysł wpływa na strukturę rzeczową produkcji krajowej¹⁷. Ona z kolei określa elastyczność produkcji w krótkich okresach, a więc zdolność do zmiany rozmiarów produkcji w zależności od kształtowania się popytu. Im bardziej produkcja potrafi dostosować się do zmian w popycie, tym silniejsze występują fluktuacje koniunkturalne. Dodatkowo, struktura ta ukazuje zależność kraju od handlu zagranicznego, co determinuje przenoszenie impulsów koniunkturalnych z areny międzynarodowej do rodzimej gospodarki,
- w przemyśle wyróżnia się gałęzie¹⁸, które wpływają pogłębiająco na wahania koniunkturalne w całej gospodarce, na przykład przemysł samochodowy, który produkuje dobra konsumpcyjne o wysokiej elastyczności cenowej i dochodowej. Nieznaczna zmiana cen czy dochodów ludności powoduje duże perturbacje na tym rynku. Oprócz tego, istnieją gałęzie oddziałujące stabilizująco na koniunkturę. Zalicza się do nich przemysły związane z kompleksem militarnym, w których przypadku obserwowany jest stały wzrost produkcji, niezależny od bieżącej sytuacji ekonomicznej,
- współczesny kryzys ogólnogospodarczy jest skutkiem kryzysu przemysłowego¹⁹.

Z wyżej wymienionych względów poziom aktywności gospodarczej kraju zależy od koniunktury w przemyśle. Równocześnie znajomość cech morfologicznych wahań koniunkturalnych w przemyśle pozwoli oszacować koniunkturę w innych dziedzinach działalności ekonomicznej i w całej gospodarce.

IV. METODOLOGIA BADANIA KONIUNKTURY W POLSKIM PRZEMYSŁE PRZETWÓRCZYM

Zaprezentowane badanie oparte zostało na analizie zmienności wskaźników jakościowych²⁰ uzyskanych za pomocą testu koniunkturalne-

¹⁷ Por. A. Szeworski, *Cykl koniunkturalny a interwencja państwa*, PWE, Warszawa 1965, s. 16 - 17.

¹⁸ Por. H. Pałaszewski, *Cykliczny rozwój gospodarki kapitalistycznej*, WSNS, Warszawa 1980, s. 26 - 27.

¹⁹ Por. M. Rainelli, *Ekonomia przemysłowa*, PWN, Warszawa 1996, s. 148.

²⁰ W badaniu wykorzystano dane publikowane przez Główny Urząd Statystyczny w Warszawie w miesięczniku "Badanie Koniunktury".

go. Wśród wskaźników przyjętych do badań wyróżnić można trzy grupy. Do pierwszej należą indeksy w zależności od liczby elementów procesów gospodarczych, które opisują. Są to wskaźniki:

- proste - obrazujące jeden aspekt życia gospodarczego,
- złożone - które stanowią syntezę kilku wskaźników prostych.

Dodatkowo, można je podzielić zgodnie z kryterium czasu na:

- diagnostyczne - prezentujące bieżącą sytuację respondentów,
- prognostyczne - przewidujące kierunki przyszłych zmian.

Wreszcie, zgodnie z trzecim podziałem, zależnie od rodzaju opisywanych aspektów życia gospodarczego można wyróżnić wskaźniki:

- makroekonomiczne - przedstawiające ogólnogospodarcze warunki sytuacji rynkowej, niezależne od funkcjonowania przedsiębiorstw,
- mikroekonomiczne - opisujące sytuację podmiotów gospodarczych,
- finansowe - prezentujące pieniężną stronę gospodarowania.

W szczególności zbadano wahania następujących indeksów testu koniunkturalnego:

- Ogólny klimat koniunkturalny - indeks złożony, diagnostyczny, makroekonomiczny,
- Ogólna sytuacja gospodarcza - prosty, diagnostyczny, makroekonomiczny,
- Prognoza ogólnej sytuacji gospodarczej - prosty, prognostyczny, makroekonomiczny,
- Popyt krajowy i zagraniczny - prosty, diagnostyczny, makroekonomiczny,
- Prognoza popytu krajowego i zagranicznego - prosty, prognostyczny, makroekonomiczny,
- Popyt zagraniczny - prosty, diagnostyczny, makroekonomiczny,
- Prognoza popytu zagranicznego - prosty, prognostyczny, makroekonomiczny,
- Prognoza cen sprzedaży - prosty, prognostyczny, mikroekonomiczny,
- Poziom produkcji sprzedanej - prosty, diagnostyczny, mikroekonomiczny,
- Prognoza poziomu produkcji sprzedanej - prosty, prognostyczny, mikroekonomiczny,
- Prognoza zatrudnienia - prosty, prognostyczny, mikroekonomiczny,
- Zapasy wyrobów gotowych - prosty, diagnostyczny, mikroekonomiczny,
- Poziom zależności - prosty, diagnostyczny, finansowy,
- Regulowanie zobowiązań finansowych - prosty, diagnostyczny, finansowy,
- Prognoza regulowania zobowiązań finansowych - prosty, prognostyczny, finansowy.

Tak dobrany zestaw wskaźników pozwala na zbadanie wszystkich niemal aspektów działalności gospodarczej. Uwzględnia on bowiem indeksy pokazujące ogólnoeconomiczne warunki życia gospodarczego, aspekty dzia-

łania poszczególnych przedsiębiorstw oraz ich finansowanie. W tym zestawie jest pięć "par" indeksów, które opisują bieżącą sytuację oraz dają prognozę określonego zakresu działalności. Dzięki takiemu zestawieniu możliwa będzie ocena przydatności prognoz w zakresie przewidywania punktów zwrotnych koniunktury.

Badanie obejmuje okres od czerwca 1992 r. do września 1996 r. Tak krótki czas wynika jednak z braku wcześniejszych danych. Wprawdzie niektóre ośrodki naukowe prowadziły badania metodą testu koniunkturalnego już wcześniej, ale zmiana w styczniu 1994 r. zasad klasyfikacji przedsiębiorstw, dostosowująca polską statystykę do Europejskiej Klasyfikacji Działalności, uniemożliwia ich porównywalność. Ze względu zatem na krótki czas analizy, wyniki należy traktować jako pilotażowe.

Szeregi czasowe zostały poddane procedurze dekompozycji, dzięki której wyodrębniono wahania koniunkturalne. Zaproponowany sposób badawczy był kompilacją metody mechanicznej i analitycznej analizy szeregów czasowych. Koncepcja średniej ruchomej stanowił podstawę wyodrębnienia wahań sezonowych. System wag, wykorzystujący wartości odchylenia standardowego, pozwolił wyznaczyć wahania nieregularne. Następnie przy pomocy metody najmniejszych kwadratów zostały opisane funkcje trendu. Wylimitowanie wpływu tych czynników, czyli ruchów sezonowych, nieregularnych i tendencji rozwojowej, pozwoliło na uzyskanie fluktuacji o charakterze koniunkturalnym.

Następnie zbadano cechy morfologiczne wahań koniunkturalnych, czyli periodyzację wahań, amplitudę punktów zwrotnych, długość i intensywność faz. Przez punkty zwrotne rozumiano maksymalne wartości w analizowanym szeregu czasowym przy założeniu, że zwrot nie może być identyfikowany w początkowych i końcowych sześciu obserwacjach, między kolejnymi zwrotami musi upłynąć minimum 5 miesięcy, a między dwoma zwrotami o tym samym charakterze co najmniej 1 rok. Natomiast wyznaczając fazy wahań koniunkturalnych przyjęto, że od górnego zwrotu do dolnego trwa faza spadkowa, a do dolnego do górnego faza spadkowa.

Po zbadaniu sekwencji wahań koniunkturalnych przystąpiono do pomiaru ich cech morfologicznych. Jako pierwszą zbadano amplitudę fluktuacji, rozumianą jako procentowe odchylenie wartości wskaźnika w punkcie zwrotnym od jego normalnej wielkości w tym czasie, czyli od tendencji rozwojowej. Kolejną cechą jest długość faz, przez którą pojmuje się liczbę miesięcy, które upłynęły między kolejnymi zwrotami przy założeniu, że miesiące zwrotne należą do dwóch sąsiadujących ze sobą faz. Wreszcie kolejna cecha, intensywność faz, wyznaczana jest jako odchylenie standardowe wartości wskaźników w danej fazie od ich średniej wartości.

Następnie, otrzymane wyniki porównano z modelowym charakterem koniunktury we współczesnym cyklu koniunkturalnym. Pozwoliło to ocenić, czy wyróżnione wahania koniunkturalne są w większym stopniu podobne do cykli klasycznych, współczesnych, czy może posiadają swój własny, odmienny charakter.

Wyniki badań zaprezentują zatem wstępny obraz polskiej koniunktury w okresie przechodzenia od gospodarki centralnie zarządzanej do rynkowej.

V. CHARAKTERYSTYKA WAHAŃ KONIUNKTURY W POLSKIM PRZEMYSŁE PRZETWÓRCZYM

Zebranie i przetworzenie danych pozwoliło na wyodrębnienie we wszystkich szeregach wahań o charakterze koniunkturalnym oraz pomiar ich cech morfologicznych. Otrzymane wartości cech budowy fluktuacji zaprezentowano w tabelach 2 i 3.

Okazało się, że w badanym okresie, we wszystkich szeregach czasowych wyodrębniono 2 punkty zwrotne. W ramach niemal wszystkich wskaźników (oprócz indeksu prognozy cen sprzedaży) pierwszy zidentyfikowany został zwrot dolny, a następnie górny.

Tylko jeden wskaźnik prognozy cen sprzedaży cechował się sekwencją punktów zwrotnych odmienną od ogółu. W okresie, gdy w innych wskaźnikach następowało dno, w prognozie cen sprzedaży miał miejsce szczyt górny. Sugeruje to hipotezę, że w polskiej gospodarce okresu transformacji ceny mają charakter antycykliczny. Odpowiada to cechom współczesnych cykli koniunkturalnych.

Punkty zwrotne dolne zaczęto obserwować od lutego 1993 r. Pierwszym wskaźnikiem, w którym miało miejsce dno, była prognoza popytu zagranicznego. Jako ostatni dno osiągnął poziom należności w czerwcu 1994 r. Jednakże w ponad 57% indeksów zwrot dolny nastąpił między czerwcem a sierpniem 1993 r.

Tabela 2

Punkty zwrotne i amplitudy wahań koniunkturalnych indeksów jakościowych

Nazwa wskaźnika koniunkturalnego	Punkt zwrotny dolny	Amplituda zwrotu dolnego	Punkt zwrotny górny	Amplituda zwrotu górnego
Klimat koniunkturalny	VIII 1993 r.	- 68,6%	VII 1995 r.	121,8%
Ogólna sytuacja koniunkturalna	IX 1993 r.	- 28,5%	VI 1995 r.	146,5%
Prognoza ogólnej sytuacji koniunkturalnej	VIII 1993 r.	- 51,5%	X 1994 r.	33,1%
Popyt krajowy i zagraniczny	V 1993 r.	- 391,8%	X 1994 r.	890,7%
Prognoza popytu krajowego i zagranicznego	V 1993 r.	- 36,9%	VI 1994 r.	21,6%
Popyt zagraniczny	VI 1993 r.	- 247,9%	VI 1994 r.	947,4%
Prognoza popytu zagranicznego	II 1993 r.	- 39,4%	X 1994 r.	22,8%
Prognoza cen sprzedaży	X 1995 r.	- 23,8%	IX 1994 r.	29,2%
Poziom produkcji sprzedanej	VI 1993 r.	- 1 309,5%	VI 1994 r.	214,1%
Prognoza poziomu produkcji sprzedanej	VI 1993 r.	- 36,3%	V 1994 r.	37,4%
Prognoza zatrudnienia	I 1994 r.	- 11,4%	I 1995 r.	22,4%
Zapasy wyrobów gotowych	VIII 1993 r.	- 247,1%	XI 1994 r.	672,3%
Poziom należności	VI 1994 r.	- 37,6%	VIII 1995 r.	96,9%
Regulowanie zobowiązań finansowych	X 1993 r.	- 41,0%	XI 1994 r.	48,0%
Prognoza regulowania zobowiązań finansowych	VII 1993 r.	- 231,6%	V 1995 r.	62,4%
Średnie wartości amplitud		- 186,9%		224,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, publikowanych w *Badaniu Koniunktury* za rok 1996.

Natomiast punkty zwrotne górne zaczęły występować od maja 1994 r., w którym jako pierwszy swój szczyt osiągnął indeks prognozy poziomu produkcji sprzedanej. Tymczasem ostatni zaobserwowany szczyt miał miejsce w sierpniu 1995 r. w ramach poziomu należności. Największa liczba szczytów przypadła na okres między czerwcem a listopadem 1994 r., kiedy zidentyfikowano je w 64% wskaźników.

Tabela 3

Długości i intensywności faz wahań koniunkturalnych indeksów jakościowych

Nazwa wskaźnika koniunkturalnego	Długość faz wzrostowych	Intensywność faz wzrostowych
Klimat koniunkturalny	24	3,8
Ogólna sytuacja koniunkturalna	22	5,3
Prognoza ogólnej sytuacji koniunkturalnej	15	3
Popyt krajowy i zagraniczny	18	6,9
Prognoza popytu krajowego i zagranicznego	14	3,7
Popyt zagraniczny	13	4,6
Prognoza popytu zagranicznego	21	3,7
Prognoza cen sprzedaży	14*	5,1*
Poziom produkcji sprzedanej	13	3,8
Prognoza poziomu produkcji sprzedanej	12	4,6
Prognoza zatrudnienia	13	2,5
Zapasy wyrobów gotowych	16	3,5
Poziom należności	15	3,1
Regulowanie zobowiązań finansowych	14	4
Prognoza regulowania zobowiązań finansowych	23	3,1
Średnie wartości cech faz wzrostowych	16,6	4,0

* Dane dotyczą jedynej wyodrębnionej fazy spadkowej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, publikowanych w *Badaniu Koniunktury* za rok 1996.

Okres, w którym identyfikowano oba rodzaje punktów zwrotnych w kolejnych wskaźnikach całej zbiorowości trwał ponad rok. Oznacza to, że **spadkowe i wzrostowe momenty w koniunkturze gospodarczej Polski mają charakter łagodny**, bez gwałtownych i jednoczesnych ruchów we wszystkich wskaźnikach. Oznacza to, że również pod względem tej cechy **koniunktura w Polsce jest zbliżona do współczesnego cyklu koniunkturalnego**.

Ze względu na to, że w przypadku obu zwrotów jako ostatnie były obserwowane w ramach indeksu poziomu należności, można wysunąć hipotezę, że ma on charakter opóźniony w stosunku do pozostałych.

W przeprowadzonym badaniu przeanalizowano zachowanie się 5 par wskaźników diagnostycznych i odpowiadających im prognostycznych. Trafne prognozy (pomijając wielkość wartości liczbowych poszczególnych

wskaźników) powinny przewidywać punkty zwrotne 3 miesiące niż mają one miejsce w indeksach diagnostycznych. Taki mają one bowiem czas ich projekcji. Tymczasem na 10 przypadków (tzn. 5 par indeksów, każdy po 2 zwroty) tylko w jednym zwrot wskaźnika prognostycznego nastąpił 3 miesiące wcześniej niż zwrot diagnostycznego. Miało to miejsce w przypadku dolnego punktu zwrotnego indeksu *regulowania zobowiązań finansowych*. Natomiast już w przypadku szczytów tych indeksów, przegrzanie koniunktury w diagnozie nastąpiło wcześniej niż w prognozie. Przekreśliło to ewentualne przypuszczenia o szczególnych walorach prognostycznych tego wskaźnika.

Żaden wskaźnik prognostyczny nie zapowiedział obydwu zwrotów z odpowiednim wyprzedzeniem. Stosunkowo najlepsze pod tym względem prognozy osiągnięto w ramach ogólnej sytuacji gospodarczej. Prognoza przewidywała bowiem załamanie się koniunktury o 4 miesiące wcześniej, a przegrzanie o 7 miesięcy.

Oznacza to, że podmioty gospodarcze działające w Polsce okresu przemian systemowych nie potrafią poprawnie oceniać krótkookresowych perspektyw rozwoju sytuacji ekonomicznej. Może to wynikać z samej niestabilności gospodarki. Powodem takiej sytuacji może być również słabość merytorycznego przygotowania ekonomicznego kierownictwa przedsiębiorstw do prowadzenia działalności gospodarczej.

Cechą wahań koniunkturalnych, nieodłącznie związaną z punktami zwrotnymi, są fazy. Są one rozumiane jako okres, który upłynął między dwoma sąsiadującymi punktami zwrotnymi o odmiennym charakterze. We współczesnym cyklu koniunkturalnym wyróżnia się dwa rodzaje faz. Pierwszym z nich są fazy wzrostowe, które rozpoczynają się od punktu zwrotnego dolnego i trwają aż do momentu osiągnięcia szczytu. Drugim rodzajem faz są fazy spadkowe, które mają miejsce od zwrotu górnego do dolnego. Cechą charakterystyczną jest również to, że punkty zwrotne należą jednocześnie do obu faz, które rozgraniczają.

W prezentowanym badaniu wyróżniono 14 faz wzrostowych i jedną spadkową. Oznacza to, że w latach 1992 - 1996 w polskiej gospodarce miał miejsce wzrostowy okres koniunktury.

Kolejną cechą charakteryzującą punkty zwrotne jest ich amplituda. Rozumiana jest ona jako procentowe odchylenie wartości wskaźnika w punkcie zwrotnym od długookresowej tendencji rozwojowej.

Średnia amplituda dna w całej zbiorowości wyniosła (-186,9%), a szczytu (+224,4%). Oznacza to, że amplituda szczytu jest wyższa niż dna. Jednocześnie jest to zależność zaobserwowana nie tylko w wartościach średnich dla całego przemysłu przetwórczego, ale również istniejąca w większości poszczególnych wskaźników. Wyższa amplituda punktu zwrotnego górnego niż dolnego miała bowiem miejsce w ponad 66% wskaźników.

Na tej podstawie można zatem stwierdzić, że również pod względem tej cechy polska koniunktura jest zbliżona do współczesnego cyklu koniunkturalnego.

Rozbieżność między ekstremalnymi amplitudami punktów zwrotnych dolnych w badanej zbiorowości jest bardzo duża. Maksymalną amplitudą

odznacza się indeks poziomu produkcji sprzedanej (-1309,5%), a najmniejszą prognoza zatrudnienia (-11,4%). Rozstęp wyniósł zatem 1298,1%.

Mniejsze różnice miały miejsce w przypadku amplitudy szczytów. Największą wartością cechował się wskaźnik popytu zagranicznego (+947,4%), a najmniejszą prognoza popytu krajowego i zagranicznego (21,6%). Zatem w przypadku amplitudy szczytów rozstęp był mniejszy i wynosił 925,8%.

Tak duże rozbieżności między amplitudami wahań poszczególnych indeksów oznacza, że siła wpływu czynników koniunkturalnych na poszczególne aspekty funkcjonowania przemysłu przetwórczego jest bardzo zróżnicowana.

Znamienną rzeczą jest fakt, że amplitudy we wskaźnikach prognostycznych związanych z popytową stroną działalności przedsiębiorstw (na przykład indeks popyt krajowy i zagraniczny) są znacznie niższe niż w odpowiednich diagnozach. Sugeruje to hipotezę, że prognozy nie odzwierciedlają faktycznej siły zmienności zjawisk ekonomicznych. Prognozy nie tylko nie odzwierciedlają zatem zwrotów w indeksach diagnostycznych, ale również poziomu wahań koniunkturalnych.

Kolejną zbadaną cechą morfologiczną wahań koniunkturalnych jest długość faz. Jest ona rozumiana jako liczba miesięcy, które upłynęły między kolejnymi punktami zwrotnymi o różnym charakterze. Miesiąc przełomowy należy jednocześnie do obu faz, które rozgranicza.

Średnio fazy w badanej zbiorowości trwały 16,6 miesiąca. Jedyna wyodrębniona faza spadkowa trwała krócej, gdyż tylko 14 miesięcy.

W ramach faz wzrostowych najdłużej trwała ona w indeksie ogólnego klimatu koniunkturalnego, gdyż aż 24 miesiące. Jest on zatem wskaźnikiem o najmniejszej częstotliwości wahań. Tymczasem najkrócej (12 miesięcy) trwała faza pomyślnej koniunktury w indeksie prognozy poziomu produkcji sprzedanej.

We współczesnym cyklu koniunkturalnym zakłada się, że faza pomyślnej koniunktury trwa 2 - 3 lata, a niepomyślnej 1,5 - 2 lata. Okazuje się zatem, że faza wzrostowa jest nieznacznie dłuższa niż spadkowa.

Tymczasem fazy w polskiej koniunkturze są jeszcze krótsze niż w ujęciu modelowym współczesnego cyklu koniunkturalnego. Cechują się one zatem jeszcze większą częstotliwością. W przypadku polskiej gospodarki zachowana jednak została zależność między długościami obu faz charakterystyczna dla cykli w gospodarkach o ugruntowanym kapitalizmie. W Polsce faza wzrostowa trwa również kilka miesięcy dłużej niż faza spadkowa.

Ostatnią zbadaną cechą jest intensywność faz. Została ona wyznaczona jako odchylenie standardowe wielkości wahań koniunkturalnych w danej fazie. Oznacza ono, o ile średnio odchylają się poszczególne wartości wskaźnika od średniej arytmetycznej. Im wyższa zatem wartość odchylenia standardowego, tym wyższa intensywność faz.

W całej badanej zbiorowości średnia intensywność wynosiła 4,0. W ramach jedynej wyróżnionej spadkowej w ramach wskaźnika prognozy cen sprzedaży była ona wyższa i wynosiła 5,1. W całej zbiorowości

najbardziej intensywny charakter miała faza we wskaźniku popytu krajowego i zagranicznego (6,9), a najmniej w prognozie zatrudnienia (2,5).

Porównując poziom tej cechy w indeksach diagnostycznych i odpowiadających im prognostycznych należy zauważyć, że wskaźniki oceniające bieżącą sytuację są znacznie bardziej intensywne niż prognozy. Oznacza to, że również pod względem tej cechy indeksy prognostyczne nie odzwierciedlają faktycznej zmienności prognozowanych wielkości ekonomicznych.

Ponieważ użyte w badaniu wskaźniki jakościowe mogą przyjmować wartości w przedziale (-100, +100), średnie odchylenie standardowe wynoszące 4,0 nie jest wysokie. Można zatem stwierdzić, że **podobnie jak współczesne cykle koniunkturalne, polska koniunktura cechuje się niską intensywnością.**

VI. WNIOSKI KOŃCOWE

1. W polskiej gospodarce okresu przemian systemowych występują wahania o charakterze koniunkturalnym.

2. Periodyzacja wahań koniunkturalnych i pomiar ich cech morfologicznych jest możliwa na podstawie wskaźników jakościowych uzyskanych przy pomocy testu koniunkturalnego.

3. Uzyskane wyniki sugerują hipotezę, że w momencie dostępności dłuższych szeregów czasowych będzie możliwe identyfikowanie cykli koniunkturalnych we wskaźnikach jakościowych.

4. Pod względem niemal wszystkich wyróżnionych cech morfologicznych polska koniunktura jest podobna do współczesnego cyklu koniunkturalnego.

5. Polską koniunkturę od współczesnego cyklu koniunkturalnego różni jedynie długość faz. W Polsce są one bowiem krótsze niż w ujęciu modelowym.

6. Należy się zatem spodziewać, że fazy wahań koniunkturalnych w Polsce będą się wydłużać.

7. Porównanie wskaźników prognostycznych i odpowiednich diagnostycznych każe wysunąć hipotezę, że indeksy prognostyczne nie mają w polskich warunkach dużych walorów przepowiadających. Nie przewidziały one punktów zwrotnych i poziomy cech morfologicznych były znacznie niższe niż w diagnostycznych.

8. Indeksy prognostyczne mają zatem charakter samoistnych indeksów, które w większym stopniu pokazują oczekiwania przedsiębiorców niż faktycznie sprawdzające się przewidywania.

BOOM IN POLISH PROCESSING INDUSTRY
FROM THE POINT OF VIEW OF HIGHLY DEVELOPED ECONOMIES' FLUCTUATIONS

S u m m a r y

The article deals with problems connected with researches on conjuncture in Poland and presents corresponding results of research on characteristic features of conjunctural fluctuations within Polish manufacturing industry

Firstly, some general issues concerning the research on conjuncture have been presented. And so - the origins of conjuncture analysis on the world and its contemporary trends are discussed. Then the respective methods used nowadays in highly developed economies have been presented. Special attention was drawn to a method of conjunctural test because the indices constructed thanks to it served as a basis for the research work. Successively - conjunctural fluctuations presently confronted have been characterized and next compared with classical fluctuations which took place before World War II.

Next part of the article introduces in problems of conjunctural analyses in Poland. In relation with increased demand for results of conjunctural fluctuations measurement within the Polish economy - an examination of their character was made by means of qualitative indices of conjunctural test for manufacturing industry. Because of the fact that only one sector of national economy was subject to such an examination - the impact of fluctuations within this industry on the whole of economic conjuncture in the country was presented.

Then the empiric part of the research work was described. The research methods used were discussed and the results obtained this way were presented.

Thanks to such a procedure a preliminary evaluation of the state of conjuncture in Polish manufacturing industry was made and, finally, a comparison with fluctuations taking place in contemporary highly developed economies was presented.